

Teresa Zobek

Uwagi o strukturze świata artystycznego poematu Aleksandra Twardowskiego "Dom przy drodze"

Rusycystyczne Studia Literaturoznawcze 4, 107-120

1980

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Uwagi o strukturze świata artystycznego poematu Aleksandra Twardowskiego „Dom przy drodze”

Teresa Zobek

Dom przy drodze, którego podtytuł brzmi *Liryczna kronika*, powstał w latach 1942—1946¹. Jest kolejnym po *Wasyłu Tiorkinie* poematem Aleksandra Twardowskiego o Wielkiej Wojnie Narodowej w Związku Radzieckim. Jednak nowy utwór autora *Krainy Murawii*, aczkolwiek dotyczy tego samego okresu, znacznie różni się od *Książki o żołnierzu*. Poeta w wywiadzie udzielonym dla czasopisma „Литературная газета” w 1945 roku, a więc w czasie, kiedy utwór nie był ostatecznie zakończony, określił go jako poemat zupełnie innego planu tak pod względem sposobu ujęcia tematu, jak i form podawczych:

„Это тема не столько самой войны, сколько „дома”, покинутого хозяином, ушедшим на фронт, пережившего войну, докатившуюся до него, „дома”, в своем людском составе заброшенного из родных мест в далекую Германию, к берегам чужого моря, „дома”, обретшего в нашей победе освобождение из плена и возрождение к жизни. Эта вещь лирическая, развитие темы происходит по иным, чем в повествовательной форме, законам, и излагать ее содержание затруднительно².

By wykazać specyfikę świata artystycznego badanego poematu podamy analizie takie podstawowe kategorie struktury utworu jak: podmiot jako nadawca świata przedstawionego, sam świat przedstawiony oraz potencjalny odbiorca — sprawca estetyczno-ideowej konkretyzacji.

Analiza utworu w aspekcie tej trójczłonowej relacji wskaże nam te wewnętrzne zależności, które zadecydowały o doborze środków poetyckiego wyrazu oraz wpłynęły na kształt świata artystycznego tego dzieła.

Struktura poematu *Dom przy drodze* oparta została na stosunkowo schematycznym kompozycyjnym szkieletcie z tradycyjnymi komponentami: prologiem, bohaterem, wątkiem fabularnym itp.

¹ Geneza poematu *Dom przy drodze* jest stosunkowo dokładnie opracowana przez badaczy radzieckich. Ten problem rozpatrują: W. Dementjew, A. Kondratowicz. Zob. W. Dementjew: *Aleksandr Twardowski*, Moskwa 1976, s. 87—92 oraz A. Kondratowicz: *Najti sloj... (Iz tworczeskoj istorii poemu A. Twardowskogo „Dom u dorogi”)*, [w:] „Woprosy literatury” 1975, nr 5.

² Zob. R. Romanowa: *Primieczanija („Dom u dorogi”)*, [w:] A. T. Twardowski: *Sobranije soczinienij w szesti tomach*, t. 2, Moskwa 1977, s. 426.

Bardzo ważki z punktu widzenia struktury utworu jest rozdział pierwszy, będący według Jeleny Lubariewej lirycznym zaśpiewem skonstruowanym na zasadzie muzycznego crescendo³. Kryje się w nim koncepcja całości poematu — odpowiedni układ tematyczno-kompozycyjny oraz zapowiedź orientacji ideologicznej. W rozdziale tym, ukształtowanym w formie monologu skierowanego do żołnierza, ujawniają się trzy interesujące nas elementy struktury poematu i zależności między nimi: pierwszoosobowy podmiot wypowiadawczy jako nadawca opowieści o losach „domu” żołnierza w czasie wojny, stanowiącej przedmiot przedstawień omawianego utworu oraz żołnierz jako odbiorca prezentowanej przez podmiot historii.

Dzięki owemu pierwszoosobowemu nadawcy zostaje częściowo ujawniona geneza opowieści — czas jej powstania, motowy oraz cel. Na tej podstawie można określić pozycję czasoprzestrzenną podmiotu wobec przedmiotu wypowiedzi i skonkretyzować ją jako zewnętrzną, retrospektywną:

„Пусть меня простят,
Что снова я до срока
Вернусь, товарищи, назад.
К той памяти жестокой.

И всё, что выразится здесь,
Да вникнет в душу снова,
Как плач о родине, как песнь,
Её судьбы суровой.”⁴ (с. 336)

Zawiązanie akcji następuje w rozdziale II na skutek wiadomości o wybuchu wojny, w rezultacie czego główny bohater Andrzej Siwcow musi opuścić rodzinny dom i udać się na front. W ten sposób zostaje naruszona harmonia dotychczasowego życia rodziny Siwcowów zobrazowana w symbolicznej scenie sianokosu na początku tego rozdziału.

W rozdziałach III—VI dowiadujemy się o trudnościach, z jakimi boryka się Anna — żona Andrzeja, po rozłące z mężem, o jej przeżyciach — o chwilach szczęścia i nieszczęścia spowodowanych krótkim spotkaniem z nim.

O tym, jak rodzina Andrzeja dostała się do niewoli oraz o jej pobycie w obozie, a następnie w gospodarstwie niemieckiego chłopca opowiadają rozdziały VII i VIII.

Rozwiązanie akcji poematu, które następuje w rozdziale IX, stanowi powrót Andrzeja po zakończeniu wojny do rodzinnej wsi oraz budowa przez niego domu, której towarzyszy wiara w szczęśliwy powrót żony z dziećmi.

³ E. Lubariewa: *Aleksandr Twardowski (Kritiko-biograficzeskij очерк)*, Moskwa 1957.

⁴ Według K. Bartoszyńskiego dystans perfektywny właściwy jest narracji ukazanej jako odbywająca się po zakończeniu zdarzeń przedstawionych, Zob. K. Bartoszyński: *Problem konstrukcji czasu w utworach epickich*, [w:] *Problemy teorii literatury*, t. 2, Warszawa 1976, s. 219.

Dzieje rodziny Siwcowów wyłaniają się z monologu pierwszoosobowego narratora w postaci wielu obrazów różniących się czasowo i przestrzennie. Tworzą one tok fabularnej akcji o zdecydowanie zarysowanej chronologii zdarzeń.

Podmiot ujawniający się w swej pierwszoosobowej postaci w rozdziale I i IX, dzięki czemu pełnią one w strukturze poematu funkcję ram kompozycyjnych, na początku utworu przyznaje się do uczestnictwa w opowiadanej historii na zasadzie postronnego obserwatora podążającego za bohaterami i uważnie śledzącego ich losy:

„Я нѣс её и вѣз с собой
От стен родной столицы —
Вслед за тобой,
Вслед за тобой —
До самой заграницы.

От рубсжа до рубсжа
На каждом новом месте
Ждала с надеждою душа
Какой-то встречи, вести.” (с. 336)

W końcowych wersach rozdziału VIII konkretyzuje się jako jeden z żołnierzy, którzy przeszli szlak bojowy i utożsamia z nimi, o czym świadczy przejście z formy zaimka „ja” w „my”:

„А на недалнем рубеже,
У той границы где-то,
Война в четвёртое уже
Своё вступила лето.
И по дорогам фронтовым
Мы на дощечках сами
Себе самим,
Кто был живым,
Как исповедь писали:

Не пощади
Врага в бою,
Освободи
Семью
Свою.” (с. 379)

Podmiot wypowiedawczy jako były uczestnik wydarzeń wojennych ma bogate doświadczenia osobiste, może więc prowadzić narrację z pozycji nadrzędnej pod względem wiedzy, wyraźnie zarysowanego punktu widzenia, dystansu czasowego. Ogólnie zajmuje pozycję zewnętrzną, retrospektywną. Prezentuje opowieść z dystansu perfektywnego⁵, podkreślonego między innymi użyciem czasu przeszłego.

⁵ Ten i kolejne fragmenty poematu *Dom przy drodze* pochodzą z A. T. Twardowskiej: *op. cit.* Dla ułatwienia po każdym z nich podane będą jedynie numery stron.

Kreowana przez niego rzeczywistość istnieje w ściśle określonych ramach czasu fabularnego pokrywającego się z czasem historycznym, lecz różniące się od czasu narracji.

Punktem wyjścia tej opowieści jest czerwiec 1941 roku, a więc ostatni dzień pokoju, w czasie którego rozchodzi się wieść o wybuchu wojny w Związku Radzieckim. Ta data jest sygnalizowana w utworze wielokrotnie, po raz pierwszy w rozdziale II:

„Домой ждала тебя жена,
Когда с нежданной силой
Старинным голосом война
По всей стране завывала.” (с. 339)

i bliżej określona w rozdziale VI podczas opisu spotkania Anny z Andrzejem:

„Как будто думала она
Сберечь его хоть силой,
С кем разлучить одна война
Могла и разлучила.

И друг у друга отняла
В воскресный день июня.
И вновь ненадолго свела
Под крышей этой пунн.” (с. 362)

Opowieść o losach Siwcowów kończy się w lipcu 1945 roku, w okresie przejścia do pokojowej egzystencji. Początek rozdziału II — scena sianokosu — i koniec rozdziału IX (ostatniego), który jest powtórzeniem tej samej sceny, lecz zdystansowanej czasowo, to klamry spinające akcję poematu. Kierunek rozwoju akcji między tymi scenami jest wyznaczony przez przebieg wydarzeń wojennych, które z kolei stanowią zewnętrzną motywację toku fabularnego.

Fabuła poematu, mimo iż rozwija się na stosunkowo dużej przestrzeni czasowej (ponad 4 lata), jest dość uboga i mało atrakcyjna. Zubożenie i pozbawienie atrakcyjności fabuły zostało zdeterminowane ukierunkowaniem na stany wewnętrzne bohaterów. Każdy rozdział *Domu przy drodze*, poza skąpyimi informacjami o tym, co się zdarzyło, jest przede wszystkim próbą opisu przeżyć bohaterów, spowodowanych zaistniałymi wypadkami: Anny po rozłące z mężem i w czasie pobytu w niewoli, Andrzeja po powrocie na zgliszcza spalonego domu.

Zatem akcję poematu wyznacza nie tok zdarzeń, lecz przepływ przeżyć bohaterów, co jest zjawiskiem charakterystycznym dla liryki.

Nadrzędny punkt widzenia, z jakiego kreowana jest rzeczywistość przedstawionego poematu, sprzyja swobodzie ruchu podmiotu w czasie i przestrzeni i jednocześnie rzutuje na system obrazowania w utworze. Podmiot w obrębie poszczególnych rozdziałów i scen zmienia swą wyjściową pozycję na wewnętrzną, sytuując się w centrum wydarzeń. Prześ-

ledźmy pod tym kątem widzenia fragment rozdziału V, który zawiera opis kolumny żołnierzy prowadzonych do niewoli:

„[...] Сынов родной земли,
Их стыдным, сборным строем
По той земле вели,
На запад под конвоем.

Идут они по ней
В позорных сборных ротах,
Иные без ремней,
Иные без пилоток.

Иные с горькой злгой,
И безнадежной мукой
Несут перед собой
На перевязи руку...

Тот хоть шагать здоров,
Тому ступить задача, —
В пути теряя кровь,
Ташись, пока ходячий.

Тот воин силой взят
И зол, что жив остался,
Тот жив и счастьем рад,
Что вдруг отвоевался.” (с. 354—355)

I strofa przytoczonego fragmentu ujawnia zewnętrzną, retrospektywną pozycję podmiotu podkreśloną użyciem czasu przeszłego, II strofa, dzięki zastosowaniu gramatycznej formy czasu teraźniejszego sugeruje, że opis prowadzony jest metodą uobecnienia z zewnętrznej, bocznej ze względu na miejsce oglądu, lecz wewnętrznej ze względu na czas trwania pozycji. W kolejnych trzech strofach podmiot przyjmuje całkowicie wewnętrzny czasoprzestrzenny punkt widzenia — nie tylko rejestruje zewnętrzną wygląd żołnierzy, ich ruchy, gesty, jak w strofie II, lecz jednocześnie używając słów oznaczających stany uczuciowe (зол, счастьем рад) przekazuje nastroje psychiczne. Ponadto z przytoczonego fragmentu wynika, że czas przeszły używany jest w opowiadaniu (strofa I) i wymienia się z czasem teraźniejszym w momencie, gdy następuje opis (strofy II—V). Na skutek tego zabiegu narracja miejscami przypomina bezpośrednią relację z pola wydarzeń.

Szczególnie ważną rolę w zobrazowaniu postaci głównych bohaterów odgrywa przedstawienie ich w kontrastowych sytuacjach: w sytuacji wojny i pokoju. Te sytuacje, aczkolwiek następują po sobie — pokój — wojna — pokój, co sprzyja diachronii, funkcjonują w utworze w ujęciu synchronicznym jako płaszczyzny porównawcze. Na ich podstawie wnioskujemy, że Siwcowowie nie są bohaterami dynamicznymi (ewoluującymi), lecz pojawiają się w postaci gotowej jako ukształtowane już jednostki: Anna to dojrzała kobieta — troskliwa matka, kochająca żona,

zaradna gospodyni, Andrzej — wzorowy gospodarz, mąż, ojciec, żołnierz. Te cechy charakteru bohaterów są podkreślane na przestrzeni całego poematu.

Techniki postaciowania bohaterów, znacznie różniące się od stosowanych w poprzednich poematach A. Twardowskiego, uzależnione są od sytuacji, w jakiej znajdują się bohaterowie.

W scenach z lat pokoju poprzedzających wojnę, które są ilustracją harmonii panującej w życiu Siwcowów, charakterystyka Anny wyłania się bezpośrednio z opisu jej zachowania, sposobu bycia, cech charakteru danego z zewnętrznego punktu widzenia podmiotu, nie wnikającego w jej świat wewnętrzny:

„Пускай не девичья пора,
Но от любви на диво
В речах остра —
В делах быстра,
Как змейка вся ходила.
В дому — какое не житье —
Детишки, печь, корыто.
Еще не видел он ее
Нечесаной, немытой.” (с. 346)

Wynika również pośrednio z wyglądu jej skromnego, lecz zadbanego gospodarstwa:

„Помытый пол блестит в дому
Опрятностью такою,
Что просто радость по нему
Ступить босой ногою.” (с. 338)

W takiej samej sytuacji postać Andrzeja charakteryzowana jest jedynie pośrednio przez podmiotowy opis sposobu wykonywania pracy, przy czym podmiot, podobnie jak w przypadku Anny, zachowuje wobec niego pozycję zewnętrzną:

„И ты косил ее сопя,
Кряхтя, вздыхая сладко.
И сам подслушивал себя,
Когда звенел лопаткой:

Коси, коса,
Пока роса,
Роса долой —
И мы домой.” (с. 337)

i dalej:

„И мягким махом тяжело,
косье в руках скрипело,
И солнце жгло,

И дело шло,
И все, казалось, пело:

Коси, коса,
Пока роса,
Роса долой —
И мы домой". (с. 337—338)

Zarejestrowane przez podmiot zewnętrzne ruchy i gesty bohatera w czasie wykonywanej pracy („сопя”, „вдыхая сладко”, „мягким махом”), jak również szczególnie liryczne brzmienie dwukrotnie powtarzającego się motywu „коси, коса” nie tylko podkreślają organiczną więź bohatera z przyrodą, lecz także odzwierciedlają jego wewnętrzny nastrój — radość, szczęście i zadowolenie człowieka wynikające z wykonywania ulubionej pracy.

W scenach z lat wojny, którym poświęcona jest większość rozdziałów, by odzwierciedlić przeżycia bohaterów, podmiot przyjmuje wewnętrzny punkt widzenia i zachowuje się jak wszechwiedzący narrator: wie, co oni czują, myślą:

„Не умолкая, тот же звук,
Щемящий звон лопатки,
В труде, во сне тревожил слух
Твоей жене-солдатке.

Он сердце ей наживозь изжег
Тоскою неизбитой,
Когда косила тот лужок
Сама косой небитой.” (с. 339)

W rozdziałach opisujących życie bohaterów w czasie wojny pojawia się również metoda charakterystyki przez dialog i monolog. Jako przykład niech posłuży monolog Anny skierowany do syna w czasie pobytu w obozie. Oto jego początek:

„И в каторжные ночи
Не пела, думала над ним
— Сынок, родной сыночек.

Зачем ты, горестный такой,
Слеза моя, росиночка,
На свет явился в час лихой,
Краса моя, кровиночка?

Зачем в такой недобрый срок
Зазеленела веточка?
Зачем случился, ты, сынок,
Моя родная деточка?” (с. 372)

To emocjonalne wyznanie Anny, aczkolwiek przytoczone w mowie niezależnej, jest całkowicie podporządkowane podmiotowi, ponieważ jak

sugeruje komentarz wprowadzający („не пела, думала над ним”), jest tylko przez nią pomyślane, a wypowiedziane przez podmiot. Ujawnia się w nim wewnętrzny dramat kobiety: z jednej strony ogromna miłość do dziecka, na co wskazują zdrobniałe, pieścizotliwe formy wyrazów („сыночек”, „деточка”, „росиночка”), z drugiej — lęk, strach, niepewność z powodu sytuacji, w jakiej się znalazła, wydobyte przez zdania pytające, paralelizm składniowy oraz stylizację na ludową pieśń-lament.

Tak jak w scenach z lat pokoju poprzedzających wojnę, tak i w sytuacji pokoju następującej po niej Andrzej kreowany jest z punktu widzenia podmiotu, który opowiada o zachowaniu bohatera po powrocie na zgliszcza spalonego domu. Na podstawie zewnętrznych oznak przekazuje jego przeżycia.

W kreowaniu bohaterów, podobnie jak w prezentowaniu zdarzeń, dominuje metoda odpodmiotowego opisu. Podmiot wypowiada się nie tylko w kontekście narracji, ale również w bezpośrednich wypowiedziach bohaterów. Repliki bohaterów, które pojawiają się bardzo rzadko (w czystej formie jedynie w rozdziałach IV i VI) są najczęściej wchłonięte przez jego monolog, dzięki zastosowaniu mowy pozornie zależnej. Charakterystyczny pod tym względem jest rozdział V. Oto fragment prezentujący poszukiwanie przez Annę Andrzeja wśród prowadzonych do niewoli żołnierzy:

„Метнулась в тот конец,
Теснясь в толпе горячей,
Нет, это так. Боец
Кого-то наудачу
Назвал в толпе. Шутник
До шуток здесь кому-то.
Но если ты меж них,
Окликни ты Анютой.

Ты не стыдись меня,
Что вниз сползли обмотки,
Что, может, без ремня
И, может, без пилотки.” (с. 356)

Bohaterowie badanego poematu w głównej mierze modelowani są, co jest zjawiskiem charakterystycznym dla poematów A. Twardowskiego, nie jako kreacje jednostkowe, ale postacie typowe⁶. Dzieje rodziny Siwcowów przedstawiane są jedynie w najogólniejszych zarysach ze szczególnych wyeksponowaniem momentów charakterystycznych dla danego okresu — rozłaka rodziny, front, niewola, powrót, spalony dom. Brak w opowieści szczegółowego opisu bytu bohaterów w ciągu tych lat.

Typowość bohaterów została podkreślona przez wyeliminowanie charakterystyki portretowej, która sprzyja indywidualizacji postaci, jak

⁶ Problem typizacji w poematach A. Twardowskiego rozpatruje P.S. Wyходцев: *Особенности типизации в поемах А. Твардовского*, „Звезда” 1954, nr 1, s. 161—173.

również przez sposób zwracania się do nich — podmiot najczęściej nazywa Annę żoną, „żołnierką”, Andrzeja — gospodarzem, żołnierzem.

Kreując bohaterów jako postacie typowe, wybierając z ich życia momenty charakterystyczne dla danego okresu autor *Wasyla Tiorkina*, zgodnie z zamiarem zasygnalizowanym w podtytule, stworzył poetycką kronikę rodziny lat wojny. Wojna przedstawiona została z boku, od strony domu. Na specyfikę ujęcia tego tematu w *Domu przy drodze* zwrócił uwagę jeden z badaczy twórczości A. Twardowskiego A. Turkow:

„Война входит на страницы поэмы не в своем батальном обилье, не в грохоте разрывов и не в зареве пожарниц, но во множестве деталей, говорящих о том, как отразилась она в жизни всего народа, сломав обычные мерилa вещей, нависнув над всеми тяжелой тучей.”⁷

Znaczną rolę w konkretyzacji nowego sposobu widzenia wojny odegrała przyjęta koncepcja konstrukcji przestrzeni artystycznej, szczególnie eksponowanego elementu świata przedstawionego *Domu przy drodze*. Usytuowanie przestrzenne poematu sygnalizowane jest już przez tytuł.

Miejscem zdarzeń zaprezentowanych w rozdziałach II—VII i IX jest rodzinny dom Siwcowów znajdujący się gdzieś na wsi smoleńskiej z dala od bezpośrednich działań wojennych (brak bliższych danych o jego geograficznej lokalizacji). W rozdziale VIII i częściowo VII akcja również koncentruje się wokół domu Siwcowów, ale rozumianego specyficznie. O jego istnieniu stanowi Anna i jej dzieci niezależnie od miejsca pobytu w danej chwili — czy to w kolumnie jeńców, w obozie, czy też w gospodarstwie chłopskim w Prusach Wschodnich. Wnioskujemy o tym na podstawie chwytów czysto werbalnych zawartych w wypowiedziach podmiotu:

„И вот в пути, в стране чужой,
Я встретил дом солдата.
Тот дом, без крыши, без угла
Согретый по-жилому,
Твоя хозяйка берегла
За тыщи верст от дому.” (с. 334)

i dalej:

„Но дом твой в сборе, налицо,
К нему воздвигнуть стены,
Приставить сени и крыльцо
И будет дом отменный.” (с. 335)

Dom jako przestrzeń artystyczna analizowanego poematu Twardowskiego odznacza się specjalnym nacechowaniem i wypełnieniem. Zakres tego pojęcia w utworze jest stosunkowo rozległy. Jego wyznacznikami są

⁷ A. Turkow: *Poezja sozdanija*, Moskwa 1962, s. 81.

cztery ściany, dach, podłoga, podwórko, ojczysta ziemia, a przede wszystkim ludzie żyjący w nim, ich troski, kłopoty, radości:

„И палисадник под окном,
И сад и лук на грядках —
Все это вместе было дом.
Жилье, уют, порядок.

Не тот порядок и уют,
Что, никому не веря,
Воды напиться подают,
Держась за клямку двери.

А тот порядок и уют,
Что всякому с любовью
Как будто чарку подают
На доброе здоровье” (с. 338)

W tym kontekście ściany domu stanowią granice wyznaczające szczególną przestrzeń harmonii, szczęścia i bezpieczeństwa bohaterów funkcjonujących w niej. Model takiej przestrzeni znajdujemy w punkcie wyjściowym opowieści o losach Siwcowów, których przeżycia wywołane deformowaniem się owej przestrzeni na skutek działania siły zewnętrznej (wojny) stanowią tematyczną kanwę struktury utworu.

Analizując utwór trudno nie dostrzec, że w poemacie rzeczywistości zamkniętej ramami fabuły, której osią koncentracji są bohaterowie, permanentnie towarzyszy komentarz liryczny podmiotu przerywający linearny porządek fabuły. Bodźcem do jego powstawania są właśnie obrazy świata fabularnego. Dzięki niemu najczęściej początkowe i końcowe strofy rozdziałów mają charakter abstrakcyjno-refleksyjny, a w środkowych zawarta jest warstwa przedmiotowa.

Komentarz liryczny wchodzi do utworu w postaci wielu refleksji, apostrof, apeli, które zawierają emocjonalne podsumowanie niedawno minionych wydarzeń wojennych, dokonane przez podmiot jako aktywnego uczestnika wojny. Stąd narracja pełni funkcję typowo liryczną — odzwierciedla uogólniająco-emocjonalne przemyślenia podmiotu skierowane na świat zewnętrzny, które stanowią refleksyjny podtekst poematu. Tak na przykład rozdział IV zaczyna się apostrofą do wojny:

„Томила б только ты бойца,
Война, тоской знакомой,
Да не пылила б у крыльца
Его родного дома.

Давила б грузным колесом
Тех, что твои по списку,
Да не губила б детский сон
Пальбой артиллерийской.

Гремя, бесилась бы спяна
У своего предела —
И то была бы ты, война,
Еще святое дело.” (с. 347)

To emocjonalne uogólnienie poetyckie zawierające skrótowny zarys charakterystycznych wydarzeń lat wojny wypełnia potężny ładunek uczuć podmiotu — gniew i protest przeciwko antyhumanistycznemu charakterowi wojny jako siły, która pogwałca wszelkie prawa ludzi do istnienia, rozbijając rodziny, niszcząc ich domy, znęcając się nad bezbronnymi dziećmi.

Przez wiele refleksji przewija się motyw głębokiej moralnej odpowiedzialności tych wszystkich, którzy przeżyli wojnę:

„Нет, мать, сестра, жена,
И все, кто боль изведal,
Та боль не отмщена,
И не прошла с победой.

За этот день один
В селе одном смоленском
Не оплатил Берлин
Своим стыдом вселенским.

Окаменела память,
Крепка сама собой.

Да будет камнем камень.
Да будет болью боль.” (с. 358)

Aby ogrom wyrządzonego przez wojnę zła nie został powiększony przez zapomnienie, aby ponownie w przyszłości nie powtórzyła się ta tragedia, podmiot apeluje do całej ludzkości:

„Давайте люди, никогда
Об этом не забудем.

Пусть память верную о ней
Хранят, об этой муке,
И дети нынешних детей
И наших внуков внуки.

Пускай во всем, чем жизнь полна,
Во всем, что сердцу мило,
Нам будет памятка дана
О том, что в мире было.
Затем, чтоб этого забыть
Не смели поколенья.
Затем, чтоб нам счастливей быть.
А счастье — не в забвении.” (с. 370)

Krąg problemów poruszonych w komentarzu lirycznym podmiotu jest sprowadzony na płaszczyznę etyczno-filozoficzną, dotyczy moralnego oblicza faszyzmu, jego wpływu na szczęście człowieka.

Liczba refleksji, a szczególnie ranga podnoszonych w nich problemów sprawiają, że świat fabularny pełni w strukturze utworu funkcję służebną — jest pretekstem do emocjonalnych rozważań podmiotu, w których bezpośrednio zostaje ujawniona jego postawa światopoglądowa, jak również argumentem-ilustracją motywującą taką właśnie postawę.

Poemat ma postać rozbudowanego monologu lirycznego skonstruowanego, podobnie jak w utworach typu Du-Lirik, w formie zwrotu do adresata. Owym adresatem są w utworze Siwcowowie jako przedstawiciele milionów ludzi, których spotkał taki sam los. Skutkiem tego funkcjonują oni nie tylko w płaszczyźnie świata przedstawionego jako protagoniści, ale również w płaszczyźnie odbioru jako wpisani w tekst odbiorcy.

Podmiot w każdym fragmencie poematu zwraca się to do żołnierza, to do jego żony z opowieścią, której są bohaterami po to, by przypomnieć i uświadomić im to, co przeżyli w imię pokoju i bezpiecznej przyszłości.

Reasumując poczynione rozważania na temat struktury poematu *Dom przy drodze* A. Twardowskiego należy stwierdzić, że w tym trójczłonowym układzie — podmiot — świat przedstawiony — odbiorca — treścią nadawczą są owe refleksje, apele pierwszoosobowego podmiotu o daleko posuniętych kompetencjach, właściwego lirycy bezpośrednio.

Poemat, jak stwierdzono na początku rozważań, jest utworem fabularnym, którego światem przedstawień są bohaterowie i ich przeżycia w czasie wojny. Przeprowadzona analiza sposobu konstruowania fabuły, systemu obrazowania, technik postaciowania, czyli świata przedstawionego wykazała, że jest on całkowicie podporządkowany subiektywnemu punktowi widzenia podmiotu, który jest nie tylko organizatorem struktury tego świata, ale również przez pryzmat jego odczuć ukazywane są zdarzenia i bohaterowie.

W związku z dominującą pozycją podmiotu pretendującego do rangi wszechwiedzącego funkcja świata przedstawionego została sprowadzona do roli pretekstu do bezpośrednich wyznań podmiotu. Na skutek tego zabiegu również trzeci człon układu — odbiorca — został pozbawiony aktywności. Jego rola to zaakceptowanie przemyślanych i sformułowanych przez podmiot idei.

Ponadto sposób konstruowania podmiotu całkowicie podporządkowującego sobie rzeczywistość kreowaną oraz obecność komentarza lirycznego dowodzą, że *Dom przy drodze* ma budowę zbliżoną nie do poematu jako tradycyjnego gatunku liryczno-epickiego, lecz dzieła o konstrukcji lirycznej.

Badany poemat stanowi dalszy etap w procesie liryzacji poezji A. Twardowskiego zapoczątkowanej wierszami drugiej połowy lat trzydziestych, które weszły do zbioru *Zagorie*. W twórczości powojennej autora tematycznie i problemowo pod względem form podawczych jest bliski takim utworom jak *Ich pamięci*, *Zabito mnie pod Rzewem*, *W dniu, kiedy zakończyła się wojna*.

Тереса Зобек

**ЗАМЕЧАНИЯ О СТРУКТУРЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО МИРА ПОЭМЫ
АЛЕКСАНДРА ТВАРДОВСКОГО „ДОМ У ДОРОГИ“**

Резюме

В статье исследуется специфика поэмы Александра Твардовского „Дом у дороги“ с точки зрения организации художественного мира.

Чтоб обнаружить эту специфику, мы проанализировали три основные категории произведения: субъект высказывания, изображенный мир, адресата.

Проведенный анализ доказал, что поэма Твардовского имеет сложную конструкцию — наряду с фабульной действительностью, в центре которой находятся герои, существует мир рефлексий, происходящий от субъекта высказывания. Субъект высказывания занимает доминирующую позицию в произведении. Он подчиняет себе фабульную действительность.

Фабульная действительность выполняет в поэме служебную функцию — является предлогом к возникновению лирического комментария.

Доминирующая позиция субъекта высказывания, подчиняющего себе фабульную действительность, присутствие лирического комментария доказывают, что „Дом у дороги“ является лирической поэмой.

Teresa Zobek

**NOTES ON THE STRUCTURE OF THE WORLD OF ART INHERENT
IN THE EPIC POEM „THE HOUSE BY ROAD“ („DOM U DOROGI“)
BY ALEXANDER TVARDOVSKI**

Summary

The present author examines a poem by A. Tvardovski „A House by the Road“ for the organization of the artistic world. Three of its components have been accounted for. These are, subject matter, the presented world and the addressee.

In course of the analysis the poem reveals its double faced construction. The first is formed by the fictitious reality, with characters forming its compositional axis. The other turns into the world of general reflections.

The I of the poem, whose function is dominant, subordinates the presented world. Thus the presented world plays only a subordinate role and serves as a pretext for some lyrical comment.

The conception of the lyrical I, the organization of the presented world and the presence of lyrical comment prove that the poem in question is constructed in observance of lyrical rules.